

UMETNOSTNOZGODOVINSKI INŠTITUT FRANCETA STELETA ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

26|1 • 2021

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

26|1·2021

LJUBLJANA 2021

Acta historiae artis Slovenica, 26/1, 2021

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition) ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta / ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Glavna urednica / Editor-in-chief

Katarina Mohar

Uredniški odbor / Editorial board

Renata Komič Marn, Tina Košak, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Ana María Fernández García (Oviedo), Hellmut Lorenz (Wien), Milan Pelc (Zagreb), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (New York)

Lektoriranje / Language editing

Oliver Currie, Manuela Dajnko, Andrea Leskovec, Tjaša Plut, Sergio Sozi

Prevodi / Translations

Ervin Köstler, Martina Malešič, Nika Vaupotič, Alessandro Quinzi, Samo Štefanac, Polona Vidmar

Celostni strokovni in jezikovni pregled / Expert and language editing

Blaž Resman

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

ahas@zrc-sazu.si; <https://ojs.zrc-sazu.si/ahas>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €; Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

Tisk / Printed by Present d. o. o., Ljubljana

Naklada / Print run: 400

© 2021, avtorji in ZRC SAZU / 2021, Authors and ZRC SAZU

Besedilo tega dela je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v poglavju Viri ilustracij. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov. / The text of this publication is available under the conditions of the Slovenian licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, which is not valid for the published images. Any further use of images requires permission from the copyright holder, stated in the section Photographic Credits. The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.

VSEBINA

CONTENTS

DISSERTATIONES

Janez Balazič

- Fragmentarno ohranjene gotske stenske poslikave na zahodnem panonskem robu*7
Fragmentarily Preserved Gothic Murals on the Western Edge of Pannonia28

Mija Oter Gorenčič

- Die monastischen und kunsthistorischen Beziehungen zwischen Gaming und den Kartausen im heutigen Slowenien unter besonderer Berücksichtigung der Memoria und der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger und der Grafen von Cilli*31
Redovne in umetnostne povezave med Gamingom in kartuzijami v današnji Sloveniji s posebnim ozirom na memorio in likovno reprezentacijo Habsburžanov in grofov Celjskih50

Samo Štefanac

- Ponovno o koprski Pietà*51
Di nuovo sulla Pietà di Capodistria63

Alessandro Quinzi

- Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil*65
Le ambizioni familiari del conte Sigismondo Attems Petzenstein alla luce delle committenze artistiche79

Polona Vidmar

- Vorfahr oder König? Zur Rezeption der Porträts des 17. Jahrhunderts unter Franz Josef Fürst Dietrichstein (1767–1854)*81
Prednik ali kralj? Recepcija portretov iz 17. stoletja v času Franca Jožefa kneza Dietrichsteina (1767–1854)110

Mateja Maučec

- Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce*113
Visual Propaganda of Stadler's Ecumenic Project in Frescoes by Ivana Kobilca131

Vaidas Petrulis	
<i>Kaunas – a Baltic Garden City?</i>	133
<i>Kaunas – baltško vrtno mesto?</i>	149
Damjan Prelovšek	
<i>Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu</i>	151
<i>Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb</i>	165
Martina Malešič	
<i>Risbe iz stockholmskih arhivov. Poskus rekonstrukcije švedske izkušnje</i> <i>arhitektov Franceta in Marte Ivanšek</i>	167
<i>Drawings from the Stockholm Archives. An Attempt to Reconstruct</i> <i>the Swedish Experience of Architects France and Marta Ivanšek</i>	183

APPARATUS

Izvečki in ključne besede / Abstracts and Keywords	187
Sodelavci / Contributors	193
Viri ilustracij / Photographic Credits	195

QUI MATRI
MONIO JUNGIT
VIRGINEM SV
AM. BENE FACIT
1. CO. 2. 24

SAMBROSIVS

DISSERTATIONES

QUI VIS PERFECTVS
ES SE VADE VENDE OMNIA
QVA HABES ET DA
PAUPERIBVS
MATTH. 19.

Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil

Alessandro Quinzi

2. septembra leta 1728, ko je cesar Karel VI. slovesno vstopil v Gorico, da bi mu tamkajšnji deželni stanovi izrekli zvestobo, ni nihče iz rodbine Attems Petzenstein odigral omembe vredne družbene vloge.¹ Zadeve so se v zelo kratkem razdobju, od začetka štiridesetih do srede petdesetih let 18. stoletja, bistveno spremenile, predvsem po zaslugi Sigismunda grofa Attems Petzenstein (1708–1758), ki je svojo rodbino »povzdignil do take veličine, kot je ni dosegla v vseh preteklih časih«. ² Tako je povsem upravičeno, tudi iz današnje perspektive, zapisal Girolamo Guelmi v knjigi *Storia genealogico-cronologica degli Attems austriaci*, ki je bila natisnjena v Gorici leta 1783. V podkrepitev trditve je v opombi izpostavil, da je Sigismund z novimi nakupi znatno povečal zemljiško posest, nadaljeval z gradnjo mestne palače v Gorici, ki jo je začel njegov oče Janez Franc, in od temeljev sezidal vilo v Podgori.³ Stavak je Guelmi skoraj dobesedno prepisal iz rokopisa Sigismunda Attemsa *Memorie della casa d'Attems raccolte dal Conte Sigismondo d'Attems, sino all'anno 1755*, ki mu je služil za osnovo tiskane knjige.⁴ V rokopisu pa je plemič poleg mestne palače na trgu pri novem mostu oziroma na Kornu in vile v Podgori omenil še izgradnjo dvorca na Jazbinah.⁵ Tudi zaradi teh nepremičninskih investicij je Sigismundu uspelo vrednost družinskega premoženja povečati na več kot 100.000 goldinarjev.⁶ Točno vsoto – 103.582,34 goldinarjev – navaja zapuščinski inventar, ki je

¹ Prim. *Gorizia in giubilo per l'aspettato arrivo dell'augustissimo imperator Carlo VI. con una breve notizia sì della città, come della provincia dedicata agli Incliti Stati da Antonio dall'Agata*, Venezia 1728, str. 16–26, 41–43; Carlo MORELLI DI SCHÖNFELD, *Istoria della Contea di Gorizia*, 3, Gorizia 1855, str. 11–12.

² Girolamo GUELMi, *Storia genealogico-cronologica degli Attems austriaci*, Gorizia 1783, str. 229: *.../ la casa la quale da essolui fu sollevata a quella grandezza, a cui non giunse per tutte l'età passate.*

³ GUELMi 1783 (op. 2), str. 229, op. 127: *Oltreché con nuovi acquisti [Sigismondo] dilatò di assai le sue tenute, proseguì il palazzo di città cominciato da Gianfrancesco suo padre, ed alzò dalle fondamenta quello di Podgora.*

⁴ Maria Vittoria D'ATTEMS, Il vero autore della "Storia degli Attems austriaci", *Studi goriziani*, 7, 1929, str. 59–63.

⁵ Citat iz rokopisa, ki ga hranijo v Gradcu (Universitätsbibliothek Graz, Handschriftenabteilung, Ms. 402), je objavila Helena SERAŽIN, *Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16. do 18. stoletja*, Trst 2008 (Druge poti), str. 126, op. 329: *.../ fabbricò [Sigismondo] il Palazzo situato sulla Piazza del ponte nuovo incominciato da Giovanni suo Padre, come pure il Palazzo di Podgora, e la casa di Iasbina, che ridusse nello stato, in cui di presente si trovano.* Rokopis je omenjen v zapuščinskem popisu: Archivio di Stato di Gorizia (ASG), Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 56. Izvod rokopisa je leta 1748 Sigismund poklonil ljubljanskemu škofu in državnemu knezu Ernestu Amadeju Attems; gl. Luigi TAVANO, La personalità e l'azione pastorale di Carlo Michele d'Attems, *Carlo Michele d'Attems primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774) fra Curia romana e Stato asburgico. 2: Atti del convegno* (ur. Luigi Tavano, France Martin Dolinar), Gorizia 1990, str. 228, op. 60.

⁶ Paolo IANCIS, L'età moderna, *Storia di Lucinico* (ur. Liliana Ferrari, Donata Degrassi, Paolo Iancis), Gorizia 2011, str. 297.

V Gorici se je Sigismund leta 1740 poročil z Marijo Jožefo grofico Lantieri, leto kasneje pa je bil že uradno imenovan za namestnika goriške grofije. Za nadaljnji razvoj dogodkov velja opozoriti, da je v tej vlogi pridobil od Avgušтина Codellija za izpraznjene blagajne deželnih stanov posojilo v višini 50.000 goldinarjev in v zameno dosegel, da so posojilodajalca sprejeli med goriško plemstvo.¹² Leta 1746 je Sigismund dobil naslov resničnega komornika, leto kasneje je prevzel funkcijo predsednika novoustanovljenega deželnega sodišča in bil obenem imenovan na ravno tako novoustanovljeno prizivno sodišče v Ljubljani, leta 1751 pa je bil imenovan tudi za državnega svetnika. Na goriškem sodišču je Sigismund ostal vse do leta 1753, medtem ko se je ljubljanskemu odpovedal že po mesecu dni, saj naj bi klima na Kranjskem slabo vplivala na njegovo zdravje, poleg tega pa ga je ta zadolžitev oddaljila od Gorice ravno v obdobju, ko so potekala vse intenzivnejša pogajanja za ustanovitev nove škofije.¹³

Prvi podvig, s katerim so se navzven pokazale družinske ambicije, je bila dograditev mestne rezidence, saj so Attemsi v začetku 18. stoletja še vedno prebivali znotraj srednjeveškega grajskega obzidja, v stavbi, ki je bila ob Sigismundovi smrti prazna.¹⁴ Zapuščinski popis navaja tudi vsebino nekaterih dokumentov, ki potrjujejo večkrat zapisano domnevo, da se je gradnja nove palače vlekla več let in je zaobjela tri generacije:¹⁵ prvi odkup, ki ga lahko povežemo z bodočo palačo, je opravil grof Herman Sigismund leta 1699, njegov sin Janez Franc je leta 1721 za »hišo na Kornu« izplačal grofa Petra Puppija, vnuk Sigismund pa je leta 1731 kupil še klet in vrt, ki sta mejila na hišo.¹⁶ Vmes, leta 1715, je sodišče v Gradcu razsodilo v sporu med grofom Janezom Francem in mestnim magistratom, ker je bila nova fasada deloma pozidana na javni površini.¹⁷ Palačo na Kornu je tako dogradil šele Sigismund. Delovišče je najbrž ponovno zagnal leta 1743 in zaključek del obeležil z namestitvijo grbovnega ščita z letnico 1745, ki še danes krasi os fasade (sl. 2). Zidarske odre je verjetno dal odstraniti že pred 24. februarjem 1744, ko je v slavnostni dvorani gostil prvo srečanje

¹² MARTINA 2008 (op. 8), str. 346–347.

¹³ Lucia PILLON, "Oltre lo specchio". Committenza e cultura nella Gorizia del Settecento, *I Lichtenreiter nella Gorizia del Settecento* (ur. Andrea Antonello, Walter Klainscek), Castello di Gorizia, Gorizia 1996, str. 37.

¹⁴ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 55: 7 *La casa situata nel Castello di questa Città quale presentemente non è abitata consistente in 8 Camere, 2 Salle, Granaro, Cantine, cortivo, e Stalla considerato il puro valore dei materiali [fiorini] 900.*

¹⁵ Alessandra QUENDOLO, Nicola BADAN, Alcune note sulle vicende costruttive di Palazzo Attems Petzenstein a Gorizia, *Gli Attems Petzenstein* 2008 (op. 8), str. 22–35; Igor SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. 3: Območje Nove Gorice in Gorice*, Ljubljana 2010 (Grajske stavbe, 22), str. 204–215; Alessandro QUINZI, Gianni non Pacassi e altre controdeduzioni sull'ipotizzata attività giovanile di Nicolò Pacassi a Gorizia, *Quaderni giuliani di storia*, 34/1, 2013, str. 111–138.

¹⁶ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 28: 52 *Compra della casa dominicale in Gorizia dal Co. Ermano d'Attems 1699 di Garzaroli; 53 Final remissione del Co. Pietro Puppi in data 1721 d'essere totalmente pagato per la casa sul Corno; fol. 30: 40 Aquisto della Cantina ed orto confinante alla Casa dominicale in Città nel 731 con la sentenza compromissaria fatta dal Gen.le d'Harsch.* Za navedbo drugih dokumentov oziroma kupoprodajne pogodbe iz zasebnega arhiva Attemsov v Ločniku gl. MARTINA 2008 (op. 8), str. 5.

¹⁷ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 34: 17 *Resoluzione di Graz del 715 diretta al Co. Giovanni Attems sopra le doglianze del Magistrato di Gorizia che gl'avesse estesa la facciata sopra il fondo pub.co della casa dominicale di Gorizia; fol. 34v: 31 Correzioni della camera di Graz per aver preso licenza della Città di prender alquanta terra per far l'appartamento verso il Corno.*

2. Grb na fasadi, 1745,
palača Attems Petzenstein, Gorica

Akademije filomeletov, ki jo je sam ustanovil.¹⁸ Da je bila akademija bolj kot ne Sigismundov promocijski maneuver, s katerim si je želel utrditi ugled, dokazuje njen kratki časovni domet, saj je februarja leta 1747 že prenehala delovati.¹⁹ Tudi zato ne preseneča, da je njen obstoj v že omenjeni Guelmovi zgodovini avstrijskih Attemsov povsem zamolčan. Kljub temu je Sigismund vseskozi gojil zanimanje za epigrafiko, numizmatiko in zgodovino in vzdrževal stike z intelektualci, predvsem iz sosednjih, italijansko govorečih dežel.²⁰

Akademija je bila posvečena presveti Trojici, že prvo snidenje akademikov pa je moralo potekati pod okriljem *Bogov Olimpa* (sl. 3), ki jih je na stropnem platnu naslikal beneško izšolani in v Gorici delujoči slikar Antonio Paroli: Neptun, Venera s Kupidom in Vulkan na levi, Merkur, Pluton, Herkul in Diana na desni nastopajo v vlogi spremljevalcev osrednjega nebeškega para, ki ga tvorita Jupiter in Minerva. Nepričakovano sta odsotna tako Jupitrova soproga Junona kot Apolon, ki je kot zaščitnik muz obče veljal za zaščitnika akademij. Če lahko izbiro boginje modrosti, »ki je ljudi naučila umnosti in raznih veščin«,²¹ na splošno uokvirimo v kulturno klimo razsvetljenskega obdobja, smemo v Apolonovi odsotnosti prepoznati izrecno željo naročnika, ki je mlajša brata neposredno svaril pred pretiranim ukvarjanjem s poezijo, saj naj bi bili njeni sadovi puhli v primerjavi z znanjem jezikov, na primer italijanščine ali francoščine.²²

¹⁸ Ranieri Mario COSSAR, La cultura goriziana e l'Accademia settecentesca dei Filomeleti, *Archeografo triestino*, s. 4, 8–9, 1945, str. 61. Protislovje glede datuma zaključka gradbenih del bi lahko bilo le navidezno, ko bi bila letnica na ščitku izpisana *more veneto*, saj je v Beneški republiki novo leto nastopilo s 1. marcem. Težko si predstavljamo, da bi Sigismund ustanovno sejo akademije gostil v še nedokončani stavbi, oziroma verjetno je, da je slavnostno sejo izkoristil za javno otvoritev palače.

¹⁹ PILLON 1996 (op. 13), str. 38.

²⁰ Sigismundova zgodovinska zanimanja je izpostavil Gian Domenico DELLA BONA, *Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld*, Gorizia 1856, str. 244–247.

²¹ Ferdinand ŠERBELJ, *Antonio Paroli (1688–1768)*, Ljubljana 1996 (Knjižnica Narodne galerije, 4), str. 100–102.

²² Enrico LUCCHESI, Nuove opere di Antonio Paroli e un appunto sulla decorazione della villa di Sigismondo d'Attems, *Barok na Goriškem/Il Barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj), Nova Gorica 2006, str. 412. Za Sigismundovo pismo bratoma iz leta 1727 gl. BURLINI CALAPAJ 1990 (op. 10), str. 107–109; PILLON 1996 (op. 13), str. 36.

3. Antonio Paroli: *Bogovi Olimpa*, 1744, palača Attems Petzenstein, Gorica

Na podlagi podatkov iz zapuščinskega zapisa smemo sklepati, da je takoj po letu 1745 Sigismund navezal trajne stike s Saverijem Giannijem (1712/19–po letu 1780),²³ ki je v naslednjih letih prevzel vlogo »hišnega« arhitekta in je za Attemsa bodisi izvajal manjša zidarska dela²⁴ bodisi uresničeval zahtevnejše projekte. Tako se je Sigismund z Giannijem kmalu lotil gradnje ambiciozno zastavljene primestne vile v Podgori (Piedimonte), na desnem bregu Soče, kjer je imel strnjeno zemljiško posest, ki je preko Jazbin segala do Dolnjega Cerovega.²⁵ Podgora je bila tudi izhodišče za Sigismundovo postopno širjenje proti sosednjemu Ločniku, kjer je domovala svetokriška veja Attemsov, s katero se je zapletel v podtalno in odkrito rivalstvo, podobno »šahovski partiji«.²⁶

Alinea v zapuščinskem inventarju dokazuje, da so vilo v Podgori »začeli graditi leta 1747«,²⁷ in vse kaže, da so že leto kasneje dokončali vsaj osrednji del glavnega trakta, saj so na fasado postavili grbovni ščit z letnico 1748, ki je bil uničen med prvo svetovno vojno in je znan le po fotografiji. Pravzaprav je bila mogočna in v pokrajino slikovito umeščena vila med vojno tako opustošena, da so kasneje razvaline zravnali s tlemi, na prvotni lokaciji pa so se ohranili samo vodni paviljon

²³ Za življenjepisni oris Saveria Giannija gl. Helena SERAŽIN, *Goriške in gradiščanske stavbarske delavnice v 18. stoletju, Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca/Festschrift Emilijan Cevc* (ur. Alenka Klemenc), Ljubljana str. 393–394; Helena SERAŽIN, Gianni, *Saur Allgemeines Künstler-Lexicon*, 53, 2007, str. 228.

²⁴ V zapuščinskem inventarju so ob izplačilu za dela, ki jih je Gianni opravil na hišah kolonov, omenjeni tudi »razni računi«, ki jih je predložil isti arhitekt: ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, *Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758*, fol. 24: *15 Saldo del Mastro Saverio per l'opera fatta nelle case coloniche*; fol. 34v: *11 Diverse quiettanze del Maestro Saverio*.

²⁵ V omenjenih briških vaseh je leta 1754 od države odkupil tudi pravico do lova; gl. ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, *Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758*, fol. 45: *111 Aquisto della Caccia di Cerou Infe e Jazbina nel 754*.

²⁶ IANCIS 2011 (op. 6), str. 293–303, je na osnovi že omenjenega zasebnega arhiva Attemsov temeljito preučil merjenje moči med rodbinskima vejama v Ločniku.

²⁷ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, *Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758*, fol. 24: *12 Accordo e quiettanze per la Fabrica di Podgora cominciata nel 747*. Zapisek sicer ne omenja arhitektovega imena, ni pa nobenega dvoma, da gre za isto osebo, ki je obnovila двореc na Jazbinah in mestno palačo leta 1750, torej Saveria Giannija. Za pregled stavbnega razvoja vile gl. SAPAČ 2010 (op. 15), str. 314–335.

in štirje vrtni portali. Da smemo v Gianniju prepoznati arhitekta, torej načrtovalca in ne samo izvajalca gradbenih del, posredno izpričuje dokument iz leta 1765, ko je bil grof Sigismund že med pokojnimi. Takrat je kamnosek Giuseppe Torreani (ali Torriani) po naročilu Sigismundovega brata Ludvika izklesal pet vrtnih portalov za podgorsko vilo, in sicer po načrtu, ki ga je podpisal Nicolò Pacassi, in ne po tistem, ki ga je predložil Saverij Gianni. Najbrž v želji, da se ne bi zameril domačemu arhitektu, zaslužnemu za samo vilo, pa je Ludvik Attems Torreaniju naročil, naj po Giannijevi risbi izkleše okrasne košare s sadjem, ki so jih postavili na vrh Pacassijevih portalnih slopov.²⁸ Tudi če se je urejanje parka krepko zavleklo čez sredino stoletja, je Sigismund v Podgoro vabil ugledne prijatelje, s katerimi se je lahko prepuščal intelektualnemu brezdelju, antičnemu *otiumu* v objemu narave, daleč stran od vsakodnevnih skrbi.²⁹

Že omenjenega leta 1747 je Saverij Gianni predložil račune tudi za hišo na Jazbinah.³⁰ Zaključek obnove je Sigismund obeležil z napisno ploščo »v izbrani latinščini«: *PRAEDIIS . VILLAE . IASBINE . AMPLIATIS . / AEDEIS . KIEMBVRGIAE . OLIM . GENTIS . / PRAENIMIA . VETVSTATE . SEMIRVTAS . / ELEGANTIVS . EXTRVEBAT . / SIGISMVNDVS . COMES . ATTEMSIVS . / MAR . THER . AVG . / HVNG . AC . BO . REG . / A . CVBIC . ET . A . CONSIL . / AC . GORIT . COMITATVS . PRAETOR . / AN . MDCCXLVII.*³¹ Sigismund je tako samemu sebi pripisal zaslugo za razširitev posesti na Jazbine, čeprav so le-te, vključno s kuenburškim dvorcem, in sosednje Dolnje Cerovo od svetokriških Attemsov leta 1714 odkupili Sigismundov oče in strici.³² Torej je dvorec le podedoval in mu s pomočjo Giannija, ki je fasado »uredil« s plitvimi lizenami, vdihnil sodobnejši videz, ne da bi pri tem segel pretirano globoko v žep.

Krajevno izročilo pravi, da je nad ploščo stal avstrijski orel, ki so ga italijanski vojaki med prvo svetovno vojno razbili,³³ lahko pa si predstavljamo, da je, podobno kot v Podgori in Gorici, sredi fasade nad napisom kraljeval Attemsov grb s tremi srebrnimi konicami na rdečem ozadju. Tudi stopnjevanje ritma plitvih lizen proti osrednji osi pročelja je bilo zamišljeno v funkciji plošče (z grbom) in je tako izpostavljalo reprezentančni pomen zunanje podobe dvorca, kjer se lastnik ni prav pogosto mudil. Zelo skromna oprema notranjščine – v zapuščinskem popisu se omenjajo le miza, postelja s posteljnino, dvoje blazin, zaboj in slama³⁴ – ne pritrjuje domnevi, da bi Sigismund podeželsko stavbo, vsaj občasno, uporabljal kot rezidenco,³⁵ kar je nasprotno izpričano za dvorec v

²⁸ Dokument je objavila MARTINA 2008 (op. 8), str. 9. Gl. tudi QUINZI 2013 (op. 15), str. 111–138.

²⁹ Prim. Margherita AZZI VISENTINI, *Vivere in villa nel Settecento. Gli Attems Petzenstein e la loro villa di Piedimonte-Podgora, Abitare il Settecento* (ur. Raffaella Sgubin), Gorizia 2008, str. 181.

³⁰ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 24: *13 Quiettanze di Mastro Saverio per la casa di Jazbina nel 747*. Podatek omaja domnevo, da bi bil za načrt obnove odgovoren Michele Bon, kot piše Igor SAPAČ, *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. 4: Brda in zgornje Posočje*, Ljubljana 2011 (Grajske stavbe, 23), str. 100.

³¹ Alessio STASI, *Cerovo. Sledovi preteklosti*, Cerovo 2005, str. 14–15, prepis in prevod: »Ko je razširil posest na vas Jazbine, je dvorec, ki je nekdaj bil last kuenburškega rodu in je zaradi prevelike starosti napol razpadel, lepše pozidal Sigismund grof Attems, komornik in svetnik vzvišene Marije Terezije, ogrske in češke kraljice, ter glavarjev namestnik goriške grofije leta 1747.« Na tem dvorcu se je rodil Franc Ferdinand Kuenburg (1651–1731), poznejši ljubljanski škof.

³² IANCIS 2011 (op. 6), str. 296.

³³ SAPAČ 2011 (op. 30), str. 96–100.

³⁴ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 57v: *1 Tavolino d'albedo; 1 Stera d'albedo con pagliarizzo due Matterazzi di cana ord[inari]a due Lenzioli una coperta e filzata; 1 Cassa d'albedo; Fieno.*

³⁵ Gl. SAPAČ 2011 (op. 30), str. 68.

4. Palača Attems Petzenstein,
Gorica

sosednjem Dolnjem Cerovem. Ta je imel vsaj številčno bogatejšo hišno opremo, čeprav je marsikateri kos označen kot »star«.³⁶ V njem je recimo v nedeljo, 24. junija 1746, ob vaškem žeganju, Sigismund priredil svečano kosilo za petnajst gostov, med katerimi je bil tudi baron Franc Henrik Raigersfeld, ki je dogodek zabeležil v svojem dnevniku.³⁷

V drugi polovici štiridesetih let 18. stoletja so dozoreli tudi pogoji za ustanovitev goriške škofije. Zadevi je od blizu sledil sam Sigismund, ki je v tej luči zbiral zgodovinsko gradivo o Oglejskem patriarhatu, a je bil obenem pozoren na pravne in izvedbene vidike. V mislih je seveda imel konkretnega kandidata za škofovsko katedro, in sicer brata Karla Mihaela, ki si je že dalj časa prizadeval, da bi bil imenovan na kakšno pomembno prelaturu.³⁸ Ključno vlogo je odigral že omenjeni Avgustin Codelli, ki je za bodočo škofijo daroval kar 90.000 renških goldinarjev, palačo z zraven stoječo cerkvijo, ki jo je sam postavil, in obsežno zemljišče. Cesarica Marija Terezija ga je zato marca 1749 povzdignila v barona z vzdevkom de Fahnenfeld in mu potrdila grb. Hkrati mu je naklonila še pravico, da predlaga ime prvega goriškega nadškofa.³⁹ Izbran je bil Sigismundov brat Karl Mihael, ki je bil 24. avgusta 1750 slovesno posvečen kot prvi goriški nadškof.

³⁶ STASI 2005 (op. 31); SAPAČ 2011 (op. 30), str. 64–68. ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fols. 55v–56. V hiši so hranili tudi štiri bronaste topiče, enega večjega železnega in tri stare puške: 4 *Canoncini di bronzo* / 1 *Altro d(ett)o grande di ferro* / 3 *Schioppi vecchi*.

³⁷ Igor WEIGL, La nobiltà goriziana nel diario del barone Francesco Enrico di Raigersfeld, *Abitare il Settecento* 2008 (op. 29), str. 224. Attems si morali dokaj redno obiskovati Dolnje Cerovo, če se je ravno na to posestvo preselil Sigismundov brat Ludvik; gl. STASI 2005 (op. 31), str. 36.

³⁸ Alessandra MARTINA, Karel Mihael iz rodbine grofov Attems. Biografski oris, *Carlo Michele d'Attems primo arcivescovo di Gorizia (1752–1774) fra Curia romana e Stato asburgico. I: Studi introduttivi* (ur. Luigi Tavano, France Martin Dolinar), Gorizia 1990, str. 35–36; Elisabeth GARMS-CORNIDES, Per una biografia culturale di C. M. d'Attems, *Carlo Michele d'Attems* 1990 (op. 5), str. 137.

³⁹ MORELLI DI SCHÖNFELD 1855 (op. 1), str. 284–285; Rudolf KLINEC, Codelli de Fahnenfeld, *Primorski slovenski biografski leksikon*, 3, Gorica 1976, str. 93; MARTINA 1990 (op. 38), str. 37; Monika FRANZ, Die Gründung der Erzdiözese Görz nach wiener archivalischen Quellen, *Carlo Michele d'Attems* 1990 (op. 5), str. 155. V Attemsovem arhivu v Ločniku sta ohranjena dva Codellijeva načrta za ustanovitev škofije, prvi je datiran 21. 8. 1746, drugi 8. 10. 1747; gl. MARTINA 2008 (op. 8), str. 32, op. 29. Na »še nerazčiščene finančne plati« odnosa med Codellijem in Sigismundom je opozorila GARMS-CORNIDES 1990 (op. 38), str. 137, op. 139.

S tem imenovanjem je Sigismundu uspel veliki met, saj sta dva člana iste družine, dva brata, zasedla vrhovne položaje na posvetnem in verskem področju Goriške. Izjemen dogodek je bil tudi dovoljšen vzvod za posodobitev videza komaj dograjene mestne palače, za katero se je Sigismund zopet obrnil na Saverija Giannija. Na podlagi računa, ki ga je ta izstavil 12. januarja 1751, je bilo mogoče prepoznati večino posegov, ki so povsem spremenili videz fasade in obstoječi masivni stavbi dali pridih mogočnosti, ki ga ohranja še danes (sl. 4).⁴⁰ Gianni je kot običajno pročelje razgibal s plitvimi lizenami, na novo je uokviril ostenja oken, predvsem pa je privzdignil osrednji del in nanj prislone štiri kolosalne pilastre, ki podpirajo balustrado s kipi. Simetričnost fasade je poudaril z rusticiranima stranskima rizalitoma, ki ju z glavno osjo vežeta tako vratni odprtini z balkonom kot balustradi s kipi.⁴¹

A uspeh ni bil takšen, kot se ga je nadejal Sigismund. Brat je cerkveno oblast dojemal kot duhovno poslanstvo in ne kot vzvod za nadaljnjo dinastično uveljavitev. Kot »dobri škof«⁴² se je zelo hitro in resno lotil verske obnove izjemno obširnega in pastoralno zanemarjenega območja, posebno cerkveno poslanstvo pa je prepoznal v oskrbi najrevnejših slojev prebivalstva.⁴³

Zaradi pomanjkljive izobrazbe duhovnikov je Karel Mihael že leta 1754 na cesarico Marijo Terezijo naslovil prošnjo za ustanovitev škofijskega semenišča in ob tem izrazil pripravljenost, da iz lastnih sredstev prispeva 4000 goldinarjev, tj. petino celotne finančne investicije, ki je bila potrebna za zagon ustanove. Namera je izzvala ostro reakcijo Sigismunda, ki se je obregnil ob mlajšega brata, da osebno premoženje troši za uboge in se ne meni za ugled družine.⁴⁴

Načrt Karla Mihaela se je z delno cesarsko podporo in z nekajletnim zamikom le uresničil: 8. decembra 1757 je nadškof blagoslovil *Domus Presbyteralis*⁴⁵ in 4. novembra 1768 posvetil semeniško kapelo sv. Karla Boromejskega. Cerkev je opremil z oltarno sliko, ki se žal ni ohranila, v temenu zrcalnege svoda ladje pa še danes lahko vidimo Parolijevo platno *Sv. Karel Boromejski deli miloščino* (sl. 5). Vsebino redko naslikanega prizora pojasnjujeta izpisana svetopisemska citata, začeniši z evangeljskim motom v kartuši: *SI VIS PERFECTVS/ ESSE, VADE, VENDE OMNIA / QUAE HABES, ET DA / PAVPERIBVS / MATTH 19*.⁴⁶ Prejemniki mošnjičkov, ki jih deli milanski škof, pa niso neki ubogi ljudje na splošno, ampak revna dekleta. Tudi to nenavadno izbiro pojasnjuje stavek sv. Pavla, ki ga lahko preberemo na knjigi, ki jo nosi lebdeči angel na sredini: *QVI MATRI/MONIO JVNGIT / VIRGINEM SV/AM, BENE FACIT. / I COR 7,38*.⁴⁷ Kot emblem zakonske zveze nosi isti angel v desnici dve liliji, ki ju združujeta dve zlati kroni. Pomenljiva je tudi prisotnost naslikanega doprsnega kipa sv. Ambroža, ustanovitelja milanske Cerkve, ki jo je po navodilih tridentinskega koncila reformiral sv. Karel Boromejski. Goriški nadškof se je tako odkrito identificiral kot

⁴⁰ QUENDOLO, BADAN 2008 (op. 15), str. 24–35; SAPAČ 2011 (op. 30), str. 210–212; QUINZI 2013 (op. 15), str. 123–131.

⁴¹ Ker je bil poseg storjen v sili, ni bilo dovolj časa za naročilo kipov, tako da ostaja sedem soh na vrhu palače vsebinsko nepovezanih in imajo najbrž samo okrasno vlogo; prim. ŠERBELJ 1996 (op. 21), str. 101–102.

⁴² Vzor sta mu bili deli škofa Crispina Giuseppe (1639–1721) (Crispino GIUSEPPE, *Buon vescovo*, Napoli 1682; Crispino GIUSEPPE, *Trattato della visita pastorale*, Napoli 1685); gl. GARMS-CORNIDES 1990 (op. 38), str. 139.

⁴³ Karitativno dejavnost je posebno izpostavil MORELLI DI SCHÖNFELD 1855 (op. 1), str. 251–257, ki je skoraj povsem prezrl brata Sigismunda.

⁴⁴ GARMS-CORNIDES 1990 (op. 38), str. 138–139; TAVANO 1990 (op. 5), str. 243, op. 177.

⁴⁵ Cesarski dvor je semenišču dodelil prihodke novomeške proštije in v prvem letu delovanja je Karel Mihael iz lastnega žepa plačal semeniškega rektorja in zdravnika ter vino za menzo; gl. Alessandra MARTINA, *Il seminario diocesano, Carlo Michele d'Attems* 1990 (op. 5), str. 273–274.

⁴⁶ Če hočeš biti popoln, pojdi, prodaj kar imaš, in daj ubogim (Mt 19, 2).

⁴⁷ Kdor torej poroči svojo devico, stori prav (1 Kor 7,38).

5. Antonio Paroli: Sv. Karel Boromejski deli miloščino, 1757–1767, p. c. sv. Karla Boromejskega, Gorica

naslednik pastoralne vizije Boromejskega in si pod sliko uredil tudi grobnico z napisom: *E DOMO PRESBYTERALI / IN DOMVM AETERNITATIS*.⁴⁸ Slavnostna dvorana palače Attems na Kornu, nad katero bdijo bogovi Olimpa, in semeniška cerkev s sliko sv. Karla Boromejskega, ki deli miloščino, sta odraz dveh različnih življenjskih idealov, a ne nujno povsem nasprotnojuočih si svetovnih nazorov bratov Attems.⁴⁹

Nova priložnost za povečanje družinskega ugleda se je Sigismundu ponudila ob gradnji baročne cerkve sv. Frančiška v Gorici, ki je potekala med letoma 1745 in 1753, potem ko so leta 1744 porušili ostanek prvotne, še srednjeveške stavbe, hudo poškodovane v potresu leta 1736.⁵⁰ V frančiškanski

⁴⁸ Iz doma duhovnikov / v dom večnosti.

⁴⁹ V oporoki je Sigismund zapustil 4.000 nemških zlatnikov za zastavljalnico, ki jo je ustanovil brat.

⁵⁰ Luciano SPANGHER, *Gorizia e il convento e la chiesa di san Francesco dei frati minori conventuali*, Gorizia 1994, str. 121–124.

cerkvi so Attemsi imeli kapelo z grobnico iz časov Friderika iz Attimisa (1447, Attimis –1517, Gradec), začetnika goriške linije rodbine, ki se je po njegovi smrti razcepila na svetokriško in pečansko vejo (Heiligenkreuz in Petzenstein). Zato sta ob prenovi cerkve uveljavljala pravico do rabe kapele tako Sigismund kot Ferdinand Jožef (1709–1773) iz ločniške veje Svetokriških, ki se glede nadaljnje usode sakralnega prostora nikakor nista mogla zediniti. Trdo soočenje je doseglo vrelišče leta 1752, ko je Sigismund Saveriju Gianniju naročil, naj kapelo po sredi razmeji z zidom.⁵¹ Drzna poteza, ki bi ob morebitni uresničitvi med plemstvom in meščani dvignila nemalo prahu, je obrodila zeleni sad in tik pred začetkom zidarskih del sta sprti strani le dosegli dogovor, seveda v prid Sigismunda, ki si je, ob posredovanju patrov in proti plačilu primerno visoke odškodnine,⁵² zagotovil ekskluzivno uporabo kapele in tako še bolj utrdil ugled družine, saj je bila frančiškanska cerkev pravi panteon goriških plemiških rodbin.⁵³

Skupno poreklo, ki je zanetilo spor glede kapele sv. Mihaela, je morda navdihnilo Sigismunda, da je na osnovi družinskih dokumentov pripravil tožbo, ki jo je leta 1754 vložil na goriškem sodišču proti Ferdinandu Jožefu zaradi rabe naziva »baroni Svetokriški in gospodje Ločnika in Podgore«. Zagovarjal je namreč tezo, da je naziv pripadal nekoč enovitemu gospostvu, ki se je potem delilo med dvema Attemsovima vejama, in je zato kot pravnomočni dedič podgorskega dela zemljiškega posestva upravičen tudi do dedovanja prvotnega plemiškega naziva. Sodišče je ugovor sprejelo in Sigismund je od leta 1756 v vseh uradnih aktih začel nastopati kot »svobodni baron Pečanski in Svetokriški, gospod Ločnika, Podgore, Doberdoba, Dolnjega Cerovega in Jazbin«. Novi, razširjeni naziv, s katerim se je okitil, je gotovo šel v nos Ferdinandu Jožefu, čeprav je bil samo formalnega značaja in ni v ničemer posegal v pravice, ki jih je užival v Ločniku in Podgori.⁵⁴

Vzpenjajoči se karieri in rastočemu rodbinskemu prestižu je leta 1753 usoda zadala nepričakovan udarec. Slikovito ga je ubesedil Guelmi:

Ko se je kolo sreče dvigovalo, je nenadoma spremenilo smer in tudi on [Sigismund] je postal zelo boleč primer nekoga, ki si preveč drzne ali se preveč zanaša na milost vladarjev. Madeži, ki so jih nekateri predočili prestolu cesarice in kraljice, so kmalu zasenčili to jasno sonce. Nebrzdano samoljublje, ki ga je gnalo v večanje ugleda lastne družine tudi z ubiranjem manj priporočljivih poti, je zmanjšalo zasluge, ki jih je obenem prinašal rodni deželi, in v očeh dunajskega dvora je postala vprašljiva zvestoba sicer vestnega služabnika. Sigismunda se je polastila huda užaloščenost, ki se mu je zajedla globoko v srce in ga v nekaj letih privedla v grob.⁵⁵

⁵¹ Podatek navaja IANCIS 2011 (op. 6), str. 301.

⁵² S pravdanjem glede kapele lahko povežemo vsaj tri dokumente: ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 34: 15 *Pagamento della Sepoltura di S. Michele*; fol. 34v: 22 *Dichiarazione seguita per la disputa della Sepoltura di S. Michele in Gorizia*; fol. 44: *Inst[rument]o delli P. P. Minori pel 752 per n[ostr]a sepoltura*. Kupnina je seveda omilila posledice oškodovanega ugleda in prilila nekaj svežega denarja v ne ravno cvetočo blagajno Ferdinanda Jožefa, ki je moral leta 1760 prodati nekaj zemljišč Nicolòju Pacassiju, pri istem arhitektu pa si je devet let kasneje izposodil tudi 14.000 goldinarjev. Dolgovi so udarili na plan ob plemičevi smrti, ko so preostanek premoženja, in tudi Pacassijeve posesti, kupili večni tekmeči iz veje Petzenstein. Gl. IANCIS 2011 (op. 6), str. 317–321. Leta 1758 so odkupili desetinsko pravico, gl. IANCIS 2011 (op. 6), str. 303.

⁵³ Prim. SPANGHER 1994 (op. 50), str. 151–186.

⁵⁴ IANCIS 2011 (op. 6), str. 302.

⁵⁵ GUELMi 1783 (op. 2), str. 225: *Ma mentre era nell'ascendente di fortuna molto propizia, questa all'improvviso cangiò, e fe divenire anch'esso esempio molto doloroso di chi troppo ardisce, o troppo si fida della grazia de' principi. Le macchie che alcuni fecero comparire innanzi il trono dell'imperadrice regina, oscuraron ben presto questo lucido*

6. Antonio Paroli: Teodorikov umor Odoakra v Ravenni, po 1753, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, Gorica

Ob tihem privoljenju potomcev je Guelmi Sigismunda predstavil kot ambicioznega samovšečnega, ki je za povečanje družinskega ugleda ubiral tudi ne povsem primerne poti. Do dunajskega dvora so prišla sumničnja in podtikovanja, ki jih je moralo širiti goriško plemstvo in niso bila povsem neosnovana.⁵⁶ Tako so ob reformi državne uprave leta 1753 Sigismundu odvzeli vsako pristojnost v javnih zadevah. Ponižanje, ki ga je utrpel, in zapravljeni družbeni ugled sta bila tako huda, da sta plemiča strla, čeprav je bil tik pred smrtjo opran vsakega suma in leta 1757 imenovan za državnega svetnika in namestnika takrat odsotnega goriškega glavarja.

Padec v nemilost, efemernost oblasti, a tudi nasilje in prevzetnost vladarjev so motivi, ki jih je Enrico Lucchese prepoznal v dveh prizorih, ki jih je po Sigismundovem naročilu naslikal Antonio Paroli: *Aleksander Veliki preseka gordijski voz* in *Teodorikov umor Odoakra v Ravenni* (sl. 6). So-deč po vsebini naj bi deli nastali po letu 1753, izbrani prizori iz antične zgodovine pa naj bi izzveneli kot *memento* njihovemu lastniku, ki si je morda preveč drznil ali se preveč zanašal na milost oblastnikov. Sliki podolžnega formata sta služili kot supraporti in ju smemo zelo verjetno prepoznati v seriji štirih platen, ki jih zapuščinski inventar navaja v slavnostni dvorani mestne palače kot štiri velike slike z zgodovinsko tematiko.⁵⁷

sole. Un immoderato amor proprio che lo spronava ad aggrandire la sua famiglia per vie, come stimavasi, meno proprie, impiccioli i gran vantaggi che alla patria insieme procurava, ed alla corte di Vienna rese sospetta la fedeltà del per altro zelante suo ministro. Perciò nell'effettuarsi della riforma del nuovo governo [...] fu tolta all'Attems ogni ingerenza ne' pubblici affari. Al che fu preso da sì acerbo rammarico che, penetratogli nel più profondo del cuore, in pochi anni lo portò nel sepolcro.

⁵⁶ Med vrsticami Sigismundovih pisem lahko razberemo razloge, ki so botrovali odločitvi dunajskega dvora. Omenja se neprestano negotovanje nad prenizkim honorarjem, ki ga je prejemal za zadolžitve na sodišču, pomembno vlogo pa so imele nejasnosti v zvezi s komisijo, ki je določala mejo med cesarskimi deželami in Beneško republiko, in neprikrita želja po uveljavljanju lastne družine; gl. PILLON 1996 (op. 13), str. 38. Tudi Sigismundovo vodenje sodišča ni bilo ravno neoporečno; gl. WEIGL 2008 (op. 37), str. 221, op. 25.

⁵⁷ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 2v: 4 *Quadri grandi d'Istoria*. Na osnovi kasnejše dokumentacije sta ŠERBELJ 1996 (op. 21), str. 103, in LUCCHESI 2006 (op. 22), str. 408, napačno domnevala, da sliki izhajata iz vile v Podgori, kamor sta bili sekundarno preneseni iz mestne rezidence. Od štirih supraport sta samo obe v članku omenjeni po prvi svetovni vojni prešli v last družine Cossar, ki ju je naposled prodala bančni

Zagonetno vsebino druge slike je razvozal Lucchese na podlagi zgodovinskih virov, ki sta jih objavila Cesare Baronio v *Annales Ecclesiastici* (1588–1607) in Muratori v *Rerum italicarum Scriptores* (1723–1751) in s katerimi je bil eruditsko vzgojeni Sigismund gotovo seznanjen.⁵⁸ Nekatere knjige antičnih avtorjev je imel plemič na dosegu roke v lastni knjižnici, recimo *De rebus gestis Alexandri Magni* Kvinta Kurcija Rufa, Boetijevo *De consolatione Philosophiae* ali slavno zbirko življenjepisov velikih Grkov in Rimljanov grškega zgodovinarja Plutarha.⁵⁹

Čeprav je utrpel hud udarec, je Sigismund nadaljeval s postopnim opremljanjem kapele v frančiškanski cerkvi.⁶⁰ Najprej je z videmskim kiparjem Giovannijem Contierijem 22. decembra 1754 sklenil pogodbo za oltar in alegorični upodobitvi teoloških kreposti Vere in Upanja, ki bi morali biti dobrega okusa in izdelave – *di buon gusto e ben fatte*.⁶¹

Šele ko je bil leta 1756 postavljen oltar,⁶² se je Sigismund posvetil oltarni sliki. S posredovanjem jezuitskega patra Eustachia Pielle je stopil v stik z veronskim slikarjem Giambettinom Cignarolijem (1706–1770), s katerim se je natančno dogovoril o izpeljavi naročila.⁶³ Cignaroli je za oltarno sliko zahteval samo 100 zlatnikov in še običajno nagrado, ki naj bi odražala naročnikovo zadovoljstvo ob prejemu slike in je zato v dopisovanju ostala nedorečena. Ugodil je tudi Sigismundovi ženi in ji poklonil podobo Matere Božje. Slikar se je v pismih konkretno pozanimal glede lokacije oltarja, oddaljenosti vernikov oz. gledalcev ter izvoru in naklonu svetlobe, medtem ko je Sigismund točno določil, katere svetnike naj upodobi: »Lik sv. Mihaela, zavetnika moje hiše, je osrednji, saj bodisi jaz bodisi

fundaciji Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia. Ta ju je nato dolgoročno posodila goriškimi Pokrajinskim muzejem, tako da sta se platni po dolgem ovinku vrnili v slavnostno dvorano palače Attems Petzenstein. Tretjo sliko iz serije bi lahko prepoznali na fotografiji t. i. glasbene sobe podgorske vile, ki jo je v začetku 20. stoletja posnel baron Georg Locatelli in jo danes hrani Consorzio Culturale del Monfalconese v Ronkah (Ronchi dei Legionari), kopijo pa že omenjena bančna fundacija; za fotografijo gl. www.fondazioneclarigo.it/code/23925/000597 (1. 10. 2020). Resnici na ljubo moramo omeniti, da drugi izvod zapuščinskega popisa omenja »štiri Parolijeve zgodovinske slike« (*4 quadri storici del Paruli*), ki so bile nameščene v drugi sobi, levo od slavnostne dvorane, na vrtni strani palače; gl. PILLON 1998 (op. 7), str. 165. Slike niso bile velikega formata in tudi niso mogle biti supraporte, saj je soba imela samo troje vrat, tako da gre najbrž za druga dela istega avtorja.

⁵⁸ BURLINI CALAPAJ 1990 (op. 10), str. 106.

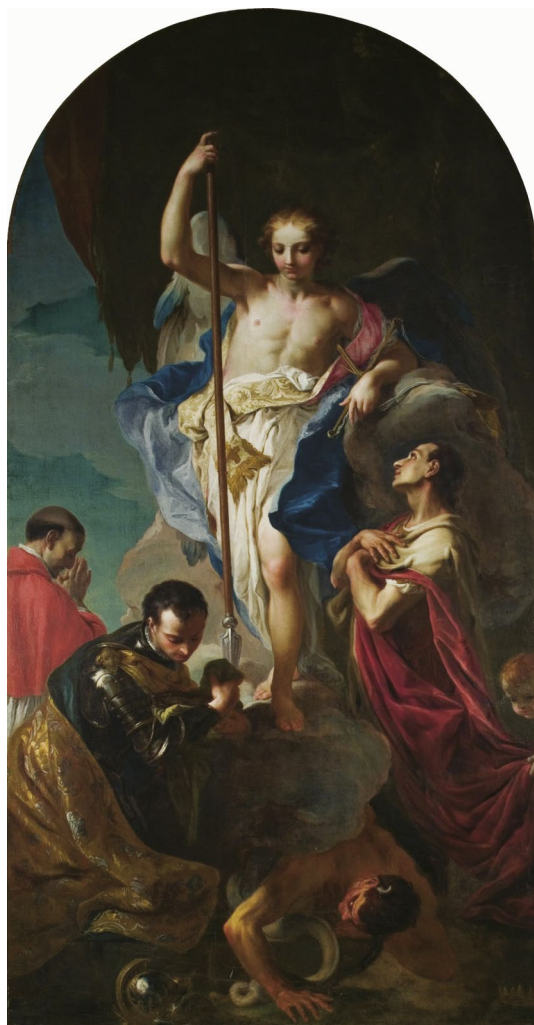
⁵⁹ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 13v: *Quinti Curtii de rebus Alessandri Magni*; fol. 20: *Boetiis de consolatione philosophia*; fol. 22v: *Plutarchi Istoria T. 3*. Vir omenja tudi *Le grand Dictionnaire T. 4 in Fol.* (fol. 19): gre za enciklopedično delo francoskega zgodovinarja in duhovnika Louisa Moréria (1643–1680), *Le grand Dictionnaire historique, ou Le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, Paris 1674, ki ga je Sigismundu poklonil Franc Henrik Raigersfeld; gl. WEIGL 2008 (op. 37), str. 221, op. 27.

⁶⁰ ASG, Tribunale Civico Provinciale, Ventilazioni ereditarie, šk. 109, fasc. 271, Inventario della Facoltà relitta dal q. m Sua Eccellenza Conte Sigismondo d'Attems 1758, fol. 36: *23 Contrato d'accordo col Sig.r Contieri Scultore d'Udine per l'altare di S. Michele del 754 ed il suo confesso d'esser stato interamente pagato nel 756*.

⁶¹ PILLON 1998 (op. 7), str. 152, op. 5. Ko so konec stoletja zaradi jožefinskih reform cerkev najprej zaprli in v Napoleonovem času porušili, so lahko lastniki kapel pridržali kiparsko in slikarsko opremo oltarjev. Povsem verjetno je, da so takrat odstranili tudi kipa Vere in Upanja in ju nato prodali. Na tem mestu zato lahko samo ugibamo, ali ju smemo enačiti s tistima, ki sta bila pripisana Giovanniju Contieriju in sta sekundarno postavljena na atiko rožnovskega oltarja ž. c. v Medunu; gl. Paolo GOI, *Aggiunte alla scultura veneziana dei secc. XVII–XVIII, Annales. Series historia et sociologia*, 20/2, 2010, str. 316.

⁶² 14. aprila 1753 je bil izplačan beneški trgovec z marmorjem Carlo del Medico, Giovanni Contieri je prejel predujem 16. aprila 1755 in izplačilo 27. decembra 1756; gl. Massimo DE GRASSI, *Aspetti della scultura del Settecento tra Friuli e Venezia e una nota su Giambattista Tiepolo, Arte, storia, cultura e musica in Friuli nell'età del Tiepolo* (ur. Caterina Furlan, Giuseppe Pavanello), Udine 1998, str. 104; Massimo DE GRASSI, *La scultura a Gorizia nell'età dei Pacassi, Nicolò Pacassi* 1998 (op. 7), str. 109, op. 82.

⁶³ Pisma je že pred prvo svetovno vojno, ko je bila slika še v lasti Attemsov, objavil Ranieri Mario COSSAR, *Un dipinto di Giambettino Cignaroli per i conti Attems, Forum Iulii*, 4/2, 1914, str. 70–80.

7. Giambettino Cignaroli, Sv. Mihael ter sveti Sigismund, Ludvik in Karel Boromejski, 1758, Palača Attems Petzenstein, Gorica

vsi moji nosimo ime Mihael. Ostali stranski liki so sv. Sigismund, burgundski kralj, sv. Ludvik, francoski kralj in sv. Karel Boromejski, ki so svetniški zavetniki nas treh bratov.«⁶⁴ (sl. 7).

Glavno mesto je pripadalo družinskemu zavetniku sv. Mihaelu, nadangelu, ki si je podvrgel Luciferja, ob njem pa nastopajo imenski zavetniki treh bratov: sv. Sigismund s plaščem, obrobljenim s hermelinom, sv. Ludvik IX. Francoski v vojaškem oklepu in sv. Karel Boromejski v kardinalskem habitu. Trije svetniki na najvišji mogoči ravni utelešajo spojitev krščanskih idealov z družbeno uveljavitvijo, njim podobni pa so trije bratje Attems, saj jim je uspelo »z vestnostjo in trudom«⁶⁵ zasesti vodilne položaje na upravnem, vojaškem in cerkvenem področju, tudi če so bili ti v obdobju *ancien régime* domena plemiških rodbin.

V pismu Cignaroliju je Sigismund potožil nad zdravjem in izrazil upanje, da bo lahko videl sliko, a tega trenutka ni dočakal. Umril je 18. marca 1758, dobrega pol leta pred dokončanjem platna.⁶⁶ Vrednosti umetniškega naročila se je jasno zavedal Guelmi. Oris Sigismundovega zemeljskega življenja je sklenil z baročno obarvanim *crescendom*, ko pogled bralca dviga od bledomrtvega grofovega trupla do »živahnega in zelo izrazitega čopiča nadvse slavnega Cignarolija«: »Po zelo slovesnem pogrebu so truplo [grofa Sigismunda] pokopali v cerkvi patrov minoritov sv. Frančiška, v kateri je [pokojnik] dal postaviti oltar iz izvrstnega marmorja (svetal spomin nje-

gove kreposti in iskrene vere), na katerem so prikazani sveti Mihael, rodbinski zavetnik, in sveti Sigismund, Ludvik in Karel, ki so delo živahnega in zelo izrazitega čopiča nadvse slavnega Cignarolija.«⁶⁷

⁶⁴ COSSAR 1914 (op. 63), str. 78: *La figura dominante si è S. Michele, che è il Protettore della mia Casa, poiché si jo, che tutti i miei portiamo il nome di Michele. Laltre figure laterali sono S. Sigismondo Re di Borgogna, S. Ludovico Re di Francia, e S. Carlo Borromeo, che sono i Santi di noi tre Fratelli.*

⁶⁵ Ti dve lastnosti, ki naj bi odlikovali plemiče, je izrecno omenil Sigismund v nagovoru ob ustanovitvi Akademije filomeletov; gl. PILLON 1996 (op. 13), str. 37.

⁶⁶ Slika je bila gotovo dokončana do 21. oktobra 1758, ko jo je v slikarjevem ateljeju videl kardinal in milanski nadškof Giuseppe Pozzobonelli; gl. Giambettino CIGNAROLI, *Memorie*, Verona 2017, str. 184

⁶⁷ GUELMi 1783 (op. 2), str. 229: *Il cadavero [del conte Sigismondo], dopo essergli fatte esequie molto pompose, fu seppellito nella chiesa de' PP. conventuali di S. Francesco nella quale fe alzare un altare di finissimo marmo (monumento assai luminoso della sua probità soda e sincera religione) che è desso che rappresenta S. Michele protettore della famiglia, ed i SS. Sigismondo, Lodovico, e Carlo che sono del vivace e molto espressivo pennello del*

Nadškof Karel Mihael je v pismu veronskemu umetniku navdušeno poročal o odzivih, ki jih je sprožila javna razgrnitev dela: »Izjemno lepa oltarna podoba sv. Mihaela, ki vam jo je naročil [Sigismund] za svojo kapelo, je privabila k sebi celotno mesto, da bi občudovalo sliko, kakršne v tistih krajih še niso videli.«⁶⁸ Celo mesto je prišlo v kapelo, da bi občudovalo izjemno lepo oltarno sliko, ki ji ni bilo para daleč naokoli. Z edinim umetniškim naročilom, ki je seglo čez ozke meje Goriške grofije, se je Sigismund nazadnje vpisal v evropski krog Cignarolijevih občudovalcev in naročnikov in tudi tako ovekovečil ime rodbine Attems.⁶⁹

celebratissimo Cignaroli. Guelmi nikjer ne omenja takrat še živečega arhitekta Nicolòja Pacassija (1716–1790), ki je dolgo veljal za avtorja Attemsovih palač. Pacassijevo ime je povsem odsotno tudi v zapuščinskem popisu.

⁶⁸ Ippolito BEVILACQUA, *Memorie della vita di Giambettino Cignaroli eccellente dipintor veronese*, Verona 1771, str. 51; Andrea TOMEZZOLI, Annotazioni, v: CIGNAROLI 2017 (op. 66), str. 249–250, op. 56: *La tavola bellissima di S. Michele, fattagli fare per la sua Cappella, aveva tirato a sé tutta la Città, per ammirare un quadro, a cui non s'era veduto il simile in que' Paesi*.

⁶⁹ Andrea TOMEZZOLI, "Amo teneramente l'arte mia e 'l mio buon nome". Le Memorie di Giambettino Cignaroli, v: CIGNAROLI 2017 (op. 66), str. 42, op. 93. Debora TOSATO, Giambettino Cignaroli, *I pittori dell'Accademia di Verona (1764–1813)*, Crocetta del Montello 2011, str. 174, op. 41, ob Sigismundu omenja Ferdinanda von Hallweina, knezoškofa v Neustadtu, princa Friderika Avgusta, saškega volilnega kneza, grofa Lattanzia Firmiana, nadškofa v Salzburgu, Cristofora Migazzija, nadškofa na Dunaju, rusko carico Katarino II. in Johna Udneya, angleškega konzula v Benetkah.

Prispevek je nastal v okviru projekta *Likovna umetnost med cenzuro in propagando od srednjega veka do konca prve svetovne vojne* (L7-8282), ki ga sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Le ambizioni familiari del conte Sigismondo Attems Petzenstein alla luce delle committenze artistiche

Riassunto

Il contributo si sofferma sulle commissioni in campo architettonico e pittorico con le quali il conte Sigismondo Attems Petzenstein (1708–1758) accompagnò e puntellò l'ascesa e l'affermazione pubblica della propria famiglia nella Contea di Gorizia. Il nobile portò a compimento il palazzo di città (1745), costruì dalle fondamenta la villa di Podgora/Piedimonte (1747–1748) e rinnovò la residenza di Jazbine/Giasbana (1747). Nel 1750, in occasione della nomina del fratello Carlo Michele (1711–1774) a primo arcivescovo dell'Arcidiocesi di Gorizia, fece ammodernare la facciata del palazzo di città su progetto dell'architetto Saverio Gianni. Allo stesso spettano anche la villa di Piedimonte e la residenza di Giasbana come documentano i dati tratti dalla ventilazione ereditaria di Sigismondo redatta nel 1758 e qui pubblicati per la prima volta. Per l'arredo pittorico il nobile ricorse alle botteghe dei goriziani Antonio Paroli e Johann Michael Lichtenreit.

L'ascesa sociale del conte Sigismondo subì un duro colpo nel 1753. A causa di “un immoderato amor proprio che lo spronava ad aggrandire la sua famiglia per vie, come stimavasi, meno proprie” (Girolamo Guelmi, *Storia genealogico-cronologica degli Attems austriaci*, Gorizia 1783), il nobile non fu riconfermato come luogotenente della Contea di Gorizia e gli fu inoltre preclusa ogni altra carica pubblica. Questo tuttavia non lo distolse dai progetti di promozione della propria casata. Con il ramo degli Attems Santa Croce di Lucinico ingaggiò un duro confronto per l'uso esclusivo della Cappella di San Michele nella Chiesa di San Francesco. Ottenuta la piena titolarità del sacello Sigismondo commissionò allo scultore udinese Giovanni Contieri l'altare, ultimato nel 1756, e soprattutto si assicurò i servigi del pittore veronese Giambettino Cignaroli, che nel 1758 realizzò la pala di San Michele con i santi Sigismondo, Ludovico e Carlo Borromeo. Il conte Sigismondo, che nel frattempo era stato riabilitato, non poté vedere il dipinto poiché morì un mese prima della sua messa in opera. In un missiva indirizzata al pittore veronese l'arcivescovo Carlo Michele scrisse che “la tavola bellissima di S. Michele [...] aveva tirato a sé tutta la Città, per ammirare un quadro, a cui non s'era veduto il simile in que' Paesi”, ma soprattutto con quella commissione Sigismondo aggiunse il proprio nome e quello del suo casato all'elenco degli estimatori europei del “celebratissimo Cignaroli” (Guelmi 1783).

Verzeichniß

über die in folgen sechs Entwürfen von 18. Jänner 1860 N: 881 nach Alim abgeforderten Gemmelein.

Inventar		Vom Rittersaal	Hübel	Inventar	
Zusammenf.				Zusammen	
pag	post.			fl.	kr.
10	10	Kaiser Ferdinand III in dem Rüst.	III.	1	2 10
10	11	Maria Theresia, Kaiserin Gemmelein	III.	1	2 10
10	8	Kaiser Leopold I.	III.	1	2 10
10	9	Maria Theresia, Kaiserin Gemmelein	III.	1	2 10
10	7	Philipp IV, König von Spanien	III.	1	2 10
10	12	Maria Theresia, Kaiserin Gemmelein	III.	1	2 10
10	13	Carl I, König von Spanien	III.	1	2 10
11	14	Gemmelein, Kaiserin Gemmelein	III.	1	2 10
11	15	Carl II, König von Spanien	III.	1	2 10
10	6	Kaiserin Maria Theresia, Kaiserin Gemmelein	III.	1	2 10
10	2	Joseph II, Kaiser von Österreich	III.	1	2 10
10	3	Erzherzog Maximilian, Herzog in Bayern und von oberrhein Pfalz; in Gemmelein als: Kaiserin Gemmelein von Österreich	III.	1	2 10
10	4	Erzherzog Maximilian, Kaiser von Österreich	III.	1	2 10
10	5	Philipp von Spanien	III.	1	2 10
11	17	Erzherzog Joseph Franz von Lothar	III.	1	21
11	18	Kaiserin, verb. Kaiserin Erzherzogin, Kaiserin Gemmelein	III.	1	21
11	19	Erzherzog Maximilian, Kaiser von Lothar	III.	1	21
11	20	Maria Theresia, verb. Kaiserin Erzherzogin, Kaiserin Gemmelein	III.	1	21
11	16	Philipp von Spanien, von Kaiserin Erzherzogin Maria Theresia	III.	1	2 10
I Summa				19	32 34.

APPARATUS

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE

ABSTRACTS AND KEYWORDS

Janez Balažic

Fragmentarno ohranjene gotske stenske poslikave na zahodnem panonskem robu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Avtor v prispevku obravnava fragmentarno ohranjene stenske poslikave, pripisane regionalnim slikarskim delavnicam, ki so zarisovale t. i. navpično vplivno os po zahodnem panonskem robu. Zbrani primeri navkljub okrnjeni predstavnosti pomembno dopolnjujejo umetnostnozgodovinsko podobo umetnostne produkcije tega prostora v času Luksemburžanov. Prispevek kaže na tvorne povezave med pokrovitelji in umetnostnimi delavnicami. Njihovo produkcijo pred sredino 14. stoletja zaznamuje izzvenevanje visokogotskega linearnega stila, zatem pa ob italijanskih trecentističnih spodbudah »mešani« ali »prehodni« slog tretje in zadnje četrtine 14. stoletja, na vrhuncu češko-dunajske produkcije okoli leta 1400 pa tudi tu zmagata mednarodni gotski slog, ki odzvanja še globoko v 15. stoletje.

Ključne besede: fragmenti, gotske poslikave, zahodni panonski rob, Luksemburžani, visokogotski linearni stil, mešani slog, prehodni slog, mednarodni slog

Janez Balažic

Fragmentarily Preserved Gothic Murals on the Western Edge of Pannonia

1.01 Original scientific article

The author discusses the fragmentarily preserved murals attributed to regional painting workshops which exemplify the so-called vertical influence axis on the western edge of Pannonia. Despite their fragmentary condition, the examples discussed make an important contribution to our understanding of the artistic production in this territory at the time of the House of Luxembourg. The paper explores the productive connections between artistic workshops and their patrons. The artistic output of the workshops was characterized by the gradual fading of the high Gothic linear style already before the middle of the 14th Century, and by a 'mixed' or 'transitional' style under Italian Trecento influences in the second half of the 14th Century, whereas at the time of the peak of Czech and Viennese production around 1400 the international Gothic style prevails and is still discernible well into the 15th Century.

Keywords: fragments, Gothic paintings, western edge of Pannonia, the House of Luxembourg, High Gothic linear style, mixed style, transitional style, international style

Martina Malešič

Risbe iz stockholmskih arhivov.

Poskus rekonstrukcije švedske izkušnje arhitektov Franceta in Marte Ivanšek

1.01 Izvirni znanstveni članek

Arhitekta France in Marta Ivanšek se v slovenski arhitekturni zgodovini pogosto omenjata kot »ambasadorja« švedske kulture, ki sta iz Skandinavije v slovenski prostor prinesla vrsto za napredek stanovanjskega standarda ključnih modelov, na primer urbanistično idejo nizko-goste stanovanjske zazidave (naselje Murgle v Ljubljani), skandinavski sistem moderne laboratorijske kuhinje (SVEA) ter tečaje Barva in oblika. Švedsko izkušnjo arhitektov Ivanšek omenjajo številni raziskovalci povojne slovenske arhitekture, vendar področje še ni bilo podrobno raziskano in predstavljeno. Prispevek prinaša vpogled v leta, ki sta jih Ivanška preživela v Stockholmu. S pomočjo primarnega gradiva iz stockholmskih arhivov, lastnih zapisov arhitektov in korespondence poskuša rekonstruirati njuno bivanje in delo v Stockholmu.

Ključne besede: France Ivanšek, Marta Ivanšek, stanovanjska gradnja, Švedska, bivanjska kultura, slovenska arhitektura

Mateja Maučec

Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek se ukvarja z likovnim prispevkom slovenske slikarke Ivane Kobilce v sarajevski semeniški cerkvi sv. Cirila in Metoda. Poslikava dela cerkve je bila med prvimi naročili, ki jih je umetnica pridobila v Sarajevu, ter po obsegu tudi njeno največje delo. Umetnica je poslikala del kupole, severni steni obeh krakov transepta in štiri tonde, dva na pevskem koru ter dva na stranskih emporah. Za freske, ki združujejo jezuitsko in ekumensko ikonografijo, je ikonografski program sestavil prvi sarajevski nadškof dr. Josip Stadler, freske pa so pričra njegovih neuresničenih cerkveno-političnih ambicij po združitvi vzhodne in zahodne Cerkve.

Ključne besede: ekumenizem, Josip Stadler, stensko slikarstvo, Ivana Kobilca, vizualna propaganda, Bosna in Hercegovina

Martina Malešič

Drawings from the Stockholm Archives.

An Attempt to Reconstruct the Swedish Experience of Architects France and Marta Ivanšek

1.01 Original scientific article

Slovene architectural history often mentions the architects France and Marta Ivanšek as 'ambassadors' of Swedish culture. From Scandinavia they brought a number of models which proved to be crucial for the improvement of housing standards such as the idea of low-rise high-density housing (e.g. the Murgle development in Ljubljana), Scandinavian modern kitchen design (SVEA) and the Barva in Oblika ('Colour and Form') courses on the Swedish Natural Colour System and its applicability in design, architecture and textile industry. Numerous researchers of post-war Slovenian architecture have mentioned France and Marta Ivanšek's Swedish experience, but the topic has not yet been researched or presented in detail. This article seeks to provide an insight into the years the architects spent in Stockholm. Based on primary sources from the Stockholm archives, the architects' own records and correspondence, it reconstructs their stay and work in Stockholm.

Keywords: France Ivanšek, Marta Ivanšek, housing, Sweden, dwelling culture, Slovene architecture

Mateja Maučec

Visual Propaganda of Stadler's Ecumenic Project in Frescoes by Ivana Kobilca

1.01 Original scientific article

The article deals with the artistic contribution of the Slovene painter Ivana Kobilca in the Sarajevo seminary Church of Sts Cyril and Methodius. The painting of part of the church was among the first commissions that the artist obtained in Sarajevo, and in terms of the scope also her largest work. The artist painted part of the dome, the northern walls of the transept and four tondi, two on the organ loft and two on the side galleries. The iconographic program for the frescoes, which combine Jesuit and ecumenical iconography, was designed by the first archbishop of Sarajevo, Dr. Josip Stadler. The frescoes attest to his unrealized ecclesiastical and political ambitions of unifying the Eastern and Western Churches.

Keywords: ecumenism, Josip Stadler, wall painting, Ivana Kobilca, visual propaganda, Bosnia and Herzegovina

Mija Oter Gorenčič

Redovne in umetnostne povezave med Gamingom in kartuzijami v današnji Sloveniji s posebnim ozirom na memorio in likovno reprezentacijo Habsburžanov in grofov Celjskih

1.01 Izvirni znanstveni članek

V članku so predstavljene redovne in umetnostne povezave kartuzij na Slovenskem s kartuzijo Gaming. Raziskava je pokazala, da je do okrog leta 1500 potekala relativno pogosta izmenjava priorjev in menihov med Gamingom in slovenskimi kartuzijami. V večini primerov je šlo za prihode menihov iz Gaminga v slovenske kartuzije, redkejši pa so bili odhodi iz slovenskih kartuzij v Gaming. Tudi umetnostnozgodovinska primerjalna in slogovna analiza sta razkrili več doslej še neopaženih povezav. Povezavo razkrivajo tudi posamezni ujemanja se kamnoseški znaki. V slovenskih kartuzijah izstopa umetnostno naročništvo grofov Celjskih. Ti bi se pri likovni reprezentaciji lahko zgledovali prav po načinih, ki so se jih z namenom *memorie* v Gamingu posluževali Habsburžani.

Ključne besede: kartuzijani, kartuzijanska arhitektura, srednji vek, grofje Celjski, Habsburžani, Gaming, Žiče, Jurklošer, Bistra, Pleterje, *memoria*, likovna reprezentacija

Vaidas Petrusis

Kaunas – baltško vrtno mesto?

1.01 Izvirni znanstveni članek

Med letoma 1919 in 1939, ko je imel Kaunas statusčasne prestolnice Litve, sta krojila arhitekturni značaj njegovega urbanega okolja procesa, ključna za tisti čas – modernizacija in napredek. V dvajsetih letih 20. stoletja je v hitro rastoči prestolnici vladalo veliko pomanjkanje stanovanj, zato so bile stanovanjske stavbe pomemben del gradbene dejavnosti in mestnega programa modernizacije skozi celotno medvojno obdobje. Med dokumente, ki so vplivali na koncept bivalnega okolja, spada urbanistični načrt za Kaunas, ki sta ga leta 1923 zasnovala danski inženir in urbanist Marius Frandsen in litovski arhitekt Antanas Jokimas. Projekt je predvidel razdelitev mesta na različne funkcionalne cone. Eno teh območij – rezidenčni Žaliakalnis – priča, da so bile med najpomembnejšimi urbanističnimi pobudami v ozadju projekta eksperimentalne zamisli Ebenezerja Howarda o vrtnem mestu. Članek s pomočjo zgodovinskih virov

Mija Oter Gorenčič

Monastic and Artistic Connections between Gaming and the Charterhouses in Present-Day Slovenia with Particular Regard to Memoria and the Visual Representation of the Habsburgs and the Counts of Cilli

1.01 Original scientific article

The article presents the monastic and artistic connections between the charterhouses in Slovenia and the Gaming Charterhouse. The research shows that until around 1500 there was a relatively frequent exchange of priors and monks between Gaming and Slovenian charterhouses. In most cases these exchanges related to monks from Gaming coming to Slovenian charterhouses, while departures from Slovenian charterhouses to Gaming were considerably less frequent. Comparative and stylistic art historical analyses reveal several previously unnoticed connections. The matching mason's marks also attest to this connection. The artistic patronage of the Counts of Cilli stands out in the Slovenian charterhouses. In the visual representation they could have imitated the artistic ways used by the Habsburgs for their *memoria* in Gaming.

Keywords: Carthusians, Carthusian architecture, Middle Ages, Counts of Cilli, House of Habsburg, Gaming, Seitz, Gairach, Freudenthal, Pletriach, *memoria*, visual representation

Vaidas Petrusis

Kaunas – a Baltic Garden City?

1.01 Original scientific article

From 1919 to 1939, when Kaunas assumed the status of the provisional capital of Lithuania, the architectural character of its urban environment was forged by the processes that were characteristic of that period – modernization and progress. In the 1920s housing was in severely short supply in the rapidly growing capital, so residential buildings were a significant part of construction activity and of the city's modernization programme throughout the interwar period. Among the documents influencing the concept of living environment was a new master plan for Kaunas developed in 1923 by Danish engineer and urban planner Marius Frandsen and Lithuanian architect Antanas Jokimas. The project proposed dividing the city into different functional zones. One of these areas, residential Žaliakalnis, testifies to the fact that the experimental thoughts of Ebenezer Howard's garden city were among the most important

preučuje, kako so Litovci poskušali posvojiti to idejo. S primerjavo teoretičnih prizadevanj in praktičnih aplikacij eksperimenta vrtnega mesta članek dokazuje, da spada Kaunas med mesta, v katerih je univerzalni koncept zelenih predmestij našel plodna tla.

Ključne besede: vrtno mesto, zeleno predmestje, modernizem, medvojna Evropa, Litva

Damjan Prelovšek

Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu

1.01 Izvirni znanstveni članek

Arhitekt Jože Plečnik je za zagrebške frančiškane iz province sv. Cirila in Metoda naredil več predlogov cerkve sv. Križa s samostanom, ki naj bi postala središče nove župnije istega imena. Prvotni prostor je bil Trg kralja Petra Krešimirja. Ker pa regulacija tega dela mesta še ni bila določena, je moral svoje načrte spremeniti. Gradnjo je preprečil začetek druge svetovne vojne, po njej pa je Plečnik svoj projekt dolge in ozke cerkve (1939) zamenjal s centralno stavbo (1946–1947), ki povzema zamisli njegove neuresničene sarajevske katedrale sv. Jožefa in sočasnega načrtovanja stavbe slovenskega parlamenta. Intenzivno ukvarjanje s tem naročilom označuje širok razpon tipoloških in ustvarjalnih možnosti.

Ključne besede: Jože Plečnik, Dioniz Andrašec, zagrebški frančiškani, župnija sv. Križa, sakralna arhitektura, jezuitski samostan v Osijeku, slovenski parlament

Alessandro Quinzi

Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil

1.01 Izvirni znanstveni članek

Sigismund grof Attems Petzenstein (1708–1758) je sredi 18. stoletja svojo rodbino »povzdignil do take veličine, kakršne ni dosegla v vseh preteklih časih« (G. Guelmi,

urban inspirations behind it. Through the lens of the historical sources, the article examines how Lithuanians attempted to adopt this idea. Comparing the theoretical aspirations and the practical applications of the garden city experiment, the article argues that Kaunas is among the cities where the universal concept of green suburbs found fertile ground.

Keywords: garden city, green suburbs, modernism, interwar Europe, Lithuania

Damjan Prelovšek

Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb

1.01 Original scientific article

Architect Jože Plečnik prepared several proposals for the church of the Holy Cross and the monastery for the Zagreb Franciscans from the province of Sts Cyril and Methodius, which was to become the centre of the new parish with the same name. The original location for the project was the Square of King Peter Krešimir. However, since the traffic regulation for this part of town had not yet been determined, he had to change his plans. The construction was prevented by the start of World War II, and after it, Plečnik replaced his design for a long and narrow church (1939) with a central building (1946–1947), which summarises his ideas for the unrealized cathedral of St Joseph in Sarajevo and the concurrent work on the National Assembly Building of Slovenia. The intensive work on this commission is characterized by a wide range of typological and creative possibilities.

Keywords: architect Jože Plečnik, Dioniz Andrašec, the Zagreb Franciscans, parish of the Holy Cross, religious architecture, Jesuit monastery in Osijek, National Assembly Building of Slovenia

Alessandro Quinzi

The Family Ambitions of Sigismund Attems Petzenstein in the Light of his Art Commissions

1.01 Original scientific article

In the mid-18th Century Count Sigismund Attems Petzenstein (1708–1758) "raised his family to such greatness as it had not attained in all past times" (G. Guelmi, *Storia*

Storia genealogico-cronologica degli Attems austriaci, 1783). Na novo pridobljeni ugled je pospremil s postavitvijo mestne rezidence na Kornu (1745) in vile v Podgori (1747–1748) ter z obnovo dvorca na Jazbinah (1747). Leta 1750, ob imenovanju brata Karla Mihaela (1711–1774) za prvega goriškega nadškofa, pa je dal modernizirati pročelje mestne palače. Za gradbene podvige je Sigismund praviloma zaposlil arhitekta Saveria Gianni, kar dokazujejo prvič objavljeni podatki iz zapuščinskega inventarja. Slikarsko opremo je naročal pri goriških slikarjih (Johann Michael Lichtenreit, Antonio Paroli), le za oltarno sliko družinske kapele v nekdanji cerkvi sv. Frančiška se je obrnil na veronskega umetnika Giambettina Cignarolija. Čeprav Sigismund ni dočakal namestitve slike, se je ravno s tem umetniškim podvigom vpisal v elitni krog evropskih naročnikov Cignarolijevih del.

genealogico-cronologica degli Attems austriaci, 1783). He cemented the newly acquired reputation with the erection of a town residence in Corno Square (1745), a villa in Podgora (Piedimonte, 1747–1748) and the renovation of the mansion at Jazbine (Giasbana, 1747), all in Gorizia. In 1750, when his brother Karl Michael (1711–1774) was appointed the first archbishop of Gorizia, he had the façade of the town palace modernized. As a rule, Sigismund used the architect Saverio Gianni to execute the works, as is evidenced by data from the estate inventory now published for the first time. He commissioned paintings from the Gorizian painters Johann Michael Lichtenreit and Antonio Paroli, whereas for the altar painting of the family chapel in the former church of St Francis he turned to the Veronese artist Giambettino Cignaroli. Although Sigismund did not live to see the painting hung, it was by means of this artistic commission that he joined the elite circle of Cignaroli's European clients.

Ključne besede: Sigismund Attems Petzenstein, Karel Mihael Attems Petzenstein, Saverio Gianni, Giambettino Cignaroli, Gorica, baročna umetnost, arhitektura, 18. stoletje

Keywords: Sigismund Attems Petzenstein, Karl Michael Attems Petzenstein, Saverio Gianni, Giambettino Cignaroli, Gorizia, Baroque art, architecture, 18th Century

Samo Štefanac

Ponovno o koprski Pietà

1.01 Izvirni znanstveni članek

Leseni kip Pietà v koprski stolnici, ki je bil leta 2016 v vandalskem napadu poškodovan, je bil podrobneje obravnavan že leta 2005 in pogojno označen kot beneško delo iz sredine 15. stoletja pod vplivom muranske slikarske šole. Novejše odkritje kaže, da gre po vsej verjetnosti za padovansko delo, prav tako iz sredine 15. stoletja. Doslej namreč ni bil opažen približno sočasni kip Pietà v Piove di Sacco, ki je nedvomno delo iste roke kot koprski in ga lahko povežemo s slikarstvom Squarcionejevega kroga.

Ključne besede: Pietà, kiparstvo 15. stoletja, Koper/Capodistria, Piove di Sacco, Padova

Samo Štefanac

The Koper Pietà Revisited

1.01 Original scientific article

The wooden Pietà sculpture in the Koper Cathedral, which was damaged in a vandal attack in 2016, was studied in considerable detail in 2005 and was provisionally labelled as a Venetian work from the middle of the 15th Century influenced by the Murano painting school. The latest findings show that the work most probably originates from Padua, also from the middle of the century. The roughly contemporary sculpture of Pietà in Piove di Sacco, which was undoubtedly made by the same sculptor as the Pietà in Koper and can be related to the painting of the circle of Francesco Squarcione, had not been noticed until now.

Keywords: Pietà, 15th Century sculpture, Koper/Capodistria, Piove di Sacco, Padua

Polona Vidmar

Prednik ali kralj? Recepcija portretov iz 17. stoletja v času Franca Jožefa kneza Dietrichsteina (1767–1854)

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek osvetljuje zanimanje Franca Jožefa kneza Dietrichsteina za zgodovino njegove rodbine, ki se je med drugim odrazilo v nakupu izvirnega rodbinskega sedeža Dietrichstein na Koroškem leta 1838. Na podlagi še neobjavljene knezove korespondence z uradniki gospostev Dietrichstein in Gornji Ptuj, ki ju je rodbina podedovala po grofih Lesliejih, je analizirano njegovo iskanje sledi za predniki na Koroškem in Štajerskem, prikazani pa so tudi nakupi predmetov. Predstavljene so knezove težnje, da bi s podedovanimi, kupljenimi in naročenimi portreti poudaril pomen svoje rodbine in prednikov. Kot vzorčni primer recepcije portretov je izbrana serija štirinajstih portretov evropskih vladarjev, ki jo je Jakob grof Leslie v letih od 1669 do 1673 naročil za opremo dvorane ptujskega gradu. V inventarjih gradu Gornji Ptuj so od leta 1835 sedem portretirancev in portretirank kljub nedvoumnim rekvizitom, kot so krone, vladarska jabolka in žezla ter kronanjski plašči, prepoznavali kot člane in članice rodbine Leslie. Upodobljenec je ustrezneje identificiral direktor knežje galerije Franz Kutschera leta 1857, tik preden so jih leta 1860 odpeljali na Dunaj in od tam v grad Frýdlant na Češkem. Prispevek osvetljuje tudi pomen knežjih uradnikov, zlasti Moritza Seehanna in Ferdinanda Raispa, za razcvet zanimanja za zgodovino in umetnostne spomenike na Ptujju v 19. stoletju.

Ključne besede: portret, baročno slikarstvo, naročništvo, transfer umetnin, ptujski grad, Franc Jožef knez Dietrichstein, Jakob grof Leslie, Ferdinand Raisp

Polona Vidmar

Ancestor or King? The Reception of 17th Century Portraits in the Time of Franz Joseph, Prince of Dietrichstein (1767–1854)

1.01 Original scientific article

The article seeks to shed light on Franz Joseph, Prince of Dietrichstein's interest in the history of his own family, which was reflected among other things in his purchase of the original Dietrichstein family seat in Carinthia in 1838. Franz Joseph's search for the traces of his ancestors in Carinthia and Styria as well as his purchases of objects are analysed based on the prince's not yet published correspondence with the clerks of the seigneuries of Dietrichstein and Gornji Ptuj, which his family inherited from the Counts of Leslie. The article discusses the prince's aspirations to use the inherited, purchased, and commissioned portraits to emphasise the significance of his family and ancestors. As a representative example of the reception of portraits, a series of 14 portraits of European rulers, which Jakob Count of Leslie commissioned for the furnishing of the hall of Ptuj castle between 1669 and 1673 was chosen. Since 1835, seven of the 'sitters' had been recognized in the inventories of the Gornji Ptuj castle as members of the Leslie family, despite the presence of unambiguous props in the paintings, such as crowns, royal orbs and sceptres, and coronation cloaks. The individuals depicted were more accurately identified by the director of the princely gallery Franz Kutschera in 1857, shortly before they were taken to Vienna in 1860, and from there to Frýdlant castle in Bohemia. The paper also highlights the significance of the princely clerks, especially Moritz Seehann and Ferdinand Raisp, for the burgeoning interest in historical and artistic monuments in Ptuj in the 19th century.

Keywords: portrait, Baroque painting, patronage, transfer of artworks, Ptuj castle, Franz Joseph Prince of Dietrichstein, Jakob Count of Leslie, Ferdinand Raisp

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Doc. dr. Janez Balazic

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta
Oddelek za likovno umetnost
Koroška cesta 160
SI-2000 Maribor
janez.balazic@um.si

Asist. dr. Martina Malešič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
martina.malesic@ff.uni-lj.si

Mateja Maučec

Bratov Učakar 118
SI-1000 Ljubljana
mateja.maucec@gmail.com

Doc. dr. Mija Oter Gorenčič

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
mija.oter@zrc-sazu.si

Dr. Vaidas Petrulis

Kauno technologijos universitetas, Architektūros
ir statybos institutas
Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras
Tunelio gatvė 60
LT-44405 Kaunas
Lietuva
vaidas.petrulis@ktu.lt

Dr. Damjan Prelovšek

Zarnikova ulica 11
SI-1000 Ljubljana
damjan.prelovsek@zrc-sazu.si

Alessandro Quinzi

Musei Provinciali di Gorizia
Borgo Castello 13
IT-34170 Gorica
alessandro.quinzi@provincia.gorizia.it

Red. prof. dr. Samo Štefanac

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
Oddelek za umetnostno zgodovino
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
samo.stefanac@ff.uni-lj.si

Izr. prof. dr. Polona Vidmar

Univerza v Maribori, Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160
SI-2000 Maribor
polona.vidmar@um.si

Alessandro Quinzi

1: © Narodna galerija, Ljubljana.

2–7: © Musei Provinciali di Gorizia, Gorica (foto: Carlo Sclauzero).

Samo Štefanac

1, 4–6, 12, 14: Samo Štefanac.

2: *Dioecesis Iustinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije*, Koper 2000.

3: Matej Klemenčič.

7–11, 13: © Diocesi di Padova.

Polona Vidmar

1, 3–4: © Moravský zemský archiv v Brně, Brno (foto: Polona Vidmar).

2, 6, 8: © Knjižnica Ivana Potrča, Ptuj.

5: Barbara Žabota.

7: © Státní oblastní archiv v Zámrsku, Zámorsk (foto: Polona Vidmar).

9: © Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj, fototeka.

10: © Zgodovinski arhiv Ptuj (foto: Branko Vnuk).

11–13, 15–18: © Státní hrad a zámek Frýdlant, Frýdlant.

14: *Vnderschidliche geistliche vnd weltliche, weibliche, vnd mannliche Contrafait /.../*, Ljubljana-Zagreb 2008.

19: © Státní hrad a zámek Frýdlant, Frýdlant (foto: Polona Vidmar).

© 2021, avtorji in ZRC SAZU

Besedilo tega dela je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v poglavju Viri ilustracij. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

© 2021, Authors and ZRC SAZU

The text of this publication is available under the conditions of the Slovenian licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, which is not valid for the published images. Any further use of images requires permission from the copyright holder, stated in the section Photographic Credits. The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.

Vsebina • Contents

Janez Balažič, Fragmentarno ohranjene gotske stenske poslikave na zahodnem panonskem robu • Fragmentarily Preserved Gothic Murals on the Western Edge of Pannonia

Mija Oter Gorenčič, Die monastischen und kunsthistorischen Beziehungen zwischen Gaming und den Kartausen im heutigen Slowenien unter besonderer Berücksichtigung der Memoria und der Herrschaftsrepräsentation der Habsburger und der Grafen von Cilli • Redovne in umetnostne povezave med Gamingom in kartuzijami v današnji Sloveniji s posebnim ozirom na *memorio* in likovno reprezentacijo Habsburžanov in grofov Celjskih

Samo Štefanac, Ponovno o koprski Pietà • Di nuovo sulla Pietà di Capodistria

Alessandro Quinzi, Rodbinske ambicije Sigismunda grofa Attems Petzenstein v luči umetnostnih naročil • Le ambizioni familiari del conte Sigismondo Attems Petzenstein alla luce delle committenze artistiche

Polona Vidmar, Vorfahr oder König? Zur Rezeption der Porträts des 17. Jahrhunderts unter Franz Josef Fürst Dietrichstein (1767–1854) • Prednik ali kralj? Receptija portretov iz 17. stoletja v času Franca Jožefa kneza Dietrichsteina (1767–1854)

Mateja Maučec, Vizualna propaganda Stadlerjevih ekumenskih prizadevanj v freskah Ivane Kobilce • Visual Propaganda of Stadler's Ecumenic Project in Frescoes by Ivana Kobilca

Vaidas Petruelis, Kaunas – a Baltic Garden City? • Kaunas – baltsko vrtno mesto?

Damjan Prelovšek, Plečnikovi načrti za cerkev sv. Križa v Zagrebu • Plečnik's Plans for the Church of the Holy Cross in Zagreb

Martina Malešič, Risbe iz stockholmskih arhivov. Poskus rekonstrukcije švedske izkušnje arhitektov Franceta in Marte Ivanšek • Drawings from the Stockholm Archives. An Attempt to Reconstruct the Swedish Experience of Architects France and Marta Ivanšek

ISBN 978-961-05-0245-6

25 €

9 789610 502456 >